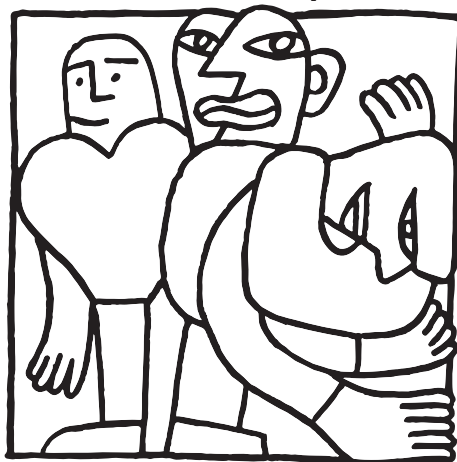

Trei personalități:
narcisică, borderline,
maniaco-depresivă

PSIHANALIZĂ
CONTEMPORANĂ

TREI

CHRISTOPHER BOLLAS
SACHA BOLLAS

Traducere din
limba engleză de
Vlad Vedeanu

Cuprins

7	Introducere
13	1. Narcisicul
61	2. Borderline
97	3. Maniaco-depresivul
139	Discuție cu <i>Sacha Bollas, doctor în psihologie</i>
161	Mulțumiri
163	Despre autori

Introducere

Aceste eseuri se bazează pe prelegerile susținute în fața psihanaliztilor, psihologilor analiști și psihoterapeuților care au participat la Atelierele de la Chicago (1991–2007) și la Conferințele de la Arild (1983–2010). La Atelierele de la Chicago, grupuri de opt persoane se întâlneau de trei ori pe an și majoritatea membrilor au participat cel puțin zece ani. Conferințele de la Arild au fost organizate anual, durau trei zile și veneau aici treizeci de clinicieni din Suedia și Danemarca. Dintre aceștia, cel puțin douăzeci și cinci de membri au fost participanți constanți, timp de aproximativ douăzeci și șapte de ani.

Ambele grupuri s-au concentrat asupra travaliului clinic. Fiecare întâlnire se centra pe o unică prezentare de caz, ceea ce îi permitea analistului care făcea

prezentarea să aibă la dispoziție mai multe ore în care să expună materialul și să discute în profunzime cazul. S-a întâmplat adesea ca un caz să fie prezentat din nou după câțiva ani; într-adevăr, în unele situații, cazul era urmărit pe parcursul a zece ani.

Participanții erau clinicieni experimentați. Aveau lecturi vaste și erau familiarizați cu cercetările psihanalitice seminale asupra tulburărilor de personalitate. Mulți dintre participanții de la Chicago au studiat cu Peter Giovacchini, pe care am ajuns să-l cunosc la mijlocul anilor 1980. A participat și la Conferințele de la Arild din anii 1990, astfel încât ambele grupuri au putut să beneficieze de insighturile sale profunde în privința aspectelor centrale ale travaliului cu tiparele de personalitate care prezintă cele mai mari provocări. Toți participanții cunoșteau textele standard ale lui Otto Kernberg, Heinz Kohut și Harold Searles și am studiat și scrierile lui André Green, Masud Khan și ale altor analiști europeni care au scris pe larg despre probleme de personalitate.

Eseurile prezentate aici presupun familiaritatea cu această literatură sau cu cercetările altor analiști care au scris despre aceste subiecte. Abordează anumite elemente ale celor trei tipuri de personalitate și

nu au în niciun caz intenția de a fi expuneri cuprinzătoare ale tuturor aspectelor. Principalul obiectiv al prelegerilor pe care sunt bazate eseurile a fost de a oferi ajutor clinicienilor pentru înțelegerea minții acestor trei tipuri de personalități și, în aceeași manieră, fiecare capitol se încheie cu o narațiune la persoana întâi despre poziția acestui sine în lume. Doar dacă ne însușim logica acestor tipuri de personalitate putem începe să identificăm și să empatizăm cu strategiile pe care le-au dezvoltat pentru a supraviețui în perioade grele.

Acest exercițiu de narațiune la persoana întâi este o tehnică pe care am descoperit-o la facultate, când studiam literatura engleză. Când m-am confruntat cu complexitățile unor personaje aparent derutante, am descoperit că le puteam aborda mai ușor dacă pur și simplu vorbeam (sau scriam) ca și cum eu aș fi fost așa. Faptul de a urmări secvențialitatea personajului așa cum acționa în lume lăsa inevitabil să iasă la lumină logica acestuia. Să luăm, de exemplu, începutul cărții *Moby Dick* a lui Melville. Începem cu Ismael care spune, de fapt: „Pornesc pe mare pentru că altfel aș omorî pe cineva”. Dacă urmărim toate gândurile și acțiunile sale ulterioare, în timp, mișcările lor repetă

10 axiome care dezvăluie presupuneri esențiale ce îi ghidează personalitatea.

În primul rând, este important să scoatem în evidență faptul că nu există două persoane la fel cu aceeași tulburare, fie ea borderline, narcisică sau maniaco-depresivă. Într-adevăr, în afară de unele axiome esențiale ale personalității, s-ar putea să aibă prea puțin în comun. Se poate să existe multe motive pentru care să fie cine sunt, dar este totuși posibil să descriem o relație tipică între subiectivitatea lor și lumea în care trăiesc. Așa că, atunci când folosim descrieri ca „narcisic“, „borderline“ sau „maniaco-depresiv“, identificăm axiomele pe care acești indivizi le au în comun. Fiecare tulburare de personalitate blochează într-un mod diferit receptivitatea și fecunditatea expresivă a personalității. În fluxurile conștiinței lor, care vor fi foarte variate, există tipuri de baraje pe care le vor avea în comun, mecanisme specifice care operează independent de cotidian și care sunt întrucâtva predictibile.

La rădăcina tuturor tulburărilor de personalitate se află durerea mentală, iar avantajul oricărei structuri de caracter este că repetiția sa oferă posibilitatea de a descoperi suferința persoanei. S-ar putea să fie nevoie de multe luni de analiză pentru a înțelege structura

axiomatică a unui pacient, dar, dacă avem de-a face cu un narcisic, cu un borderline sau cu un maniaco-depresiv, ajungem treptat să identificăm și să recunoaștem aceste trăsături caracteristice și inteligența aspectelor lor. Indiferent dacă vedem problema ca fiind în primul rând biologică sau provocată de perturbări la nivel matern sau de dileme imposibile din realitate, fiecare tulburare este o încercare inteligentă de a rezolva o problemă existențială.

Chiar dacă aceste soluții ar putea fi ele însele foarte tulburătoare, dacă analistul poate să priceapă inteligența lor specifică și dacă poate ajuta analizandul să o înțeleagă, atunci poate începe un proces natural de detoxifiere.

Narcisicul

Mitul lui Narcis, a cărui preocupare de sine marginalizează relația cu celălalt, ar putea fi primul diagnostic clar de personalitate apărut în cultura occidentală.

Povestea distilează un sens complex și refractar prin imaginea unui Narcis absorbit de sine, care e mai mult decât reflecție de suprafață. Ne spune despre nimfa Echo, aceea care fusese mai înainte pedepsită de Hera pentru că vorbea prea mult. Nu mai are putința de a începe o conversație, ci poate doar repeta ceea ce spune celălalt. Când îl vede pe Narcis — un adolescent —, este uluită de frumusețea lui. Îl urmărește, dar nu îi poate vorbi. Când el o vede, o respinge, iar ea moare lent, singură. Mai târziu, Nemesis (zeița răzbunării) îl face să plătească. Narcis ajunge la un lac netulburat vreodată de oameni sau animale și, când se apleacă să bea,

14 își vede propria reflexie și se îndrăgostește de această imagine. Dar de fiecare dată când se apropie de apă spre a se îmbrățișa pe sine, apa se tulbură. Nu poate să plece și nu poate avea ființa pe care o dorește. La fel ca Echo, moare din cauza iubirii neîmpărtășite.

Din perspectiva psihanalitică, legătura dintre cei doi protagoniști poate fi imaginată după cum urmează. O femeie în vârstă găsește un tânăr. Îl iubește, dar el o disprețuiește. În logica narațiunii, povestea lui Narcis o urmează pe aceea a ei. Dar teoria lui Freud asupra logicii acestei secvențe sugerează că, de fapt, ea este respinsă de el din aceleași motive pentru care e respinsă de ceilalți. Chiar dacă e refuzată din motive fizice, după cum sugerează mitul, știm că a fost deja respinsă pentru că era intruziv de vorbăreață.

Psihanaliza a urmat logica acestui mit în analiza structurii personalității narcisice. Modell¹ și alții au afirmat că narcisicul a respins obiectul primar, mama, pentru că a resimțit-o ca fiind prea intruzivă. În locul celuilalt, sinele așază propria imagine ca nou obiect

¹ Modell este, din câte știu, primul analist care a făcut această legătură, pe care am descoperit-o la seminarul său din 1972 de la Secția de Psihiatrie a Spitalului Beth Israel din Boston.

primar². Totul este bine atâta timp cât narcisicul doar se uită la propria imagine, dar orice încercare de contact o distruge. Cu alte cuvinte, dacă celălalt încearcă să interacționeze cu sinele, sinele îl refuză pe celălalt și fragmentele celuilalt. Nenorocire. Echo încearcă să interacționeze cu Narcis și e respinsă. Narcis încearcă să interacționeze cu el însuși și e distrus. Amândoi mor în încercarea de a interacționa cu un celălalt.

Psihanalistul care lucrează cu narcisicul este familiarizat cu această dilemă. Pacientul aduce ape tulburi; își însușește ședința-lac. Analistul ascultă și adesea se străduiește să înțeleagă ce ar putea spune în timp ce analizandul consumă tot timpul vorbind despre „răni narcisice”. Aceste răni sunt fragmentări ale ceea ce altfel ar fi o oglindă ideală, iar analizandul este într-un totu preocupat de restaurarea lacului vindecător. Analistul, pe de altă parte, se vede în postura lui Echo, neputând vorbi decât dacă reflectă formulările și interesele narcisicului.

² Un „obiect primar” este prima experiență a „lumii” pe care o au bebelușul și copilul mic. Ne gândim la acest obiect ca fiind celălalt matern. Ceea ce pare să pună o greutate prea mare pe umerii mamei și este poate mai potrivit să vedem mama — asemenea unui ziar — ca pur și simplu aducând veștile. Poveștile vin din multe surse.

Dacă analistul-Echo spune ceva nepotrivit, se găsește brusc într-o relație de obiect specifică: lacul care fragmentează sinele. Cel mai bine este să rămână pasiv și susținător. Este periculoasă orice intervenție care diferă de perspectiva analizandului.

Imaginea de sine

Poate cel mai semnificativ aspect al narcisicului este cererea de admirație, care poate însă opera la un nivel foarte subtil. Deși se idealizează implicit pe sine însuși, poate proiecta prin idealizare această fantasmă purtătoare de gratificare asupra altor oameni sau asupra activităților din viața sa. Ceea ce reprezintă un *quid pro quo*. Tu mă idealizezi pe mine, eu te idealizez pe tine. Acceptă să-i introducă pe ceilalți într-o societate tacit idealizantă pe care a construit-o el însuși. Acesta este „contractul narcisic”: eu te consider sublim, tu faci la fel pentru mine, le oferim acest serviciu celorlalți. Oferă o bază reconfortantă unui sentiment de sine altfel fragil. Să trăiești într-o lume a idealizării înseamnă să te scalzi în lumina strălucitoare a obiectului idealizat.

Narcisicul mai puțin tulburat i-ar putea permite acestui celălalt să ajungă la o distanță intimă — devenindu-i soț sau soție, de exemplu — și, în cel mai bun caz, asta poate ajunge un parteneriat de idealizare reciprocă. Într-adevăr, dacă și partenerul este narcisic, astfel de cupluri pot forma o legătură puternică și, dacă sunt norocoși, pot rezista împreună multor încercări.

Să ne gândim la una dintre presupunerile narcisicului — vizualul este mai important decât verbalul sau simbolicul: „Sunt cine sau ce par că sunt“. După cum vom vedea mai târziu, aceasta este o distincție importantă. Narcisicul folosește limbajul ca pe un sistem de semne. Cuvintele sunt asemenea expresiilor faciale sau posturilor corpului: sunt menite să indice plăcerea sau neplăcerea narcisicului. Deși inconștientul va face întotdeauna legături la nivelul ordinii simbolice, narcisicul este în mod curios în dezacord cu propria creare de sens. În ordinea simbolică, semnificația poate fi auzită de celălalt. Într-adevăr, sensul este împărtășit și poate fi interpretat. Ceea ce presupune noțiunea de reciprocitate, dar narcisicul are această intenție doar atâta timp cât cuvintele sale sunt acceptate ca semne ale structurării homeostaziei. Scopul este construirea unei lumi de

18 idealuri, nu de idei. Sinele sau obiectul ideal este un *gestalt* deplin; preia puterea imaginii.

Așa cum subliniază Lacan, a vorbi înseamnă a tulbura hegemonia imaginii; cuvintele pot sfâșia imaginea, care întotdeauna „valorează cât o mie de cuvinte”. Apare ura pentru semnificant, fiindcă descentrează sinele. Indică întotdeauna în altă parte și îi permite celui-lalt care ascultă să devină un participant independent în câmpul relațional.

Într-adevăr, unii narcisici urăsc limbajul pentru că îi separă de hegemonia imaginii și de utilizarea non-verbalului pentru a-l controla pe celălalt. În general, indiferent dacă într-o relație sau într-o analiză, narcisicul folosește semne faciale (sprâncene ridicate, tresărire, privire întunecată spre podea) sau comunicări acustice nonverbale (oftături sau tuse) ori tăceri pentru a-și afirma intenționalitatea preverbală a sinelui. Chiar și atunci când vorbește, uneori elocvent, efectul ultim al discursului este demonstrarea puterii pe care sinele-ca-imagie o are asupra celui-lalt. Acesta este un aspect comun al personalității charismatice. Și, ironic, chiar dacă ceea ce se spune poate fi informativ sau interesant, narcisicul nu este deloc interesat de conținutul a ceea ce se spune, ci

doar de faptul de a spune. A vorbi înseamnă înfrângerea vorbirii.

Afirmând prioritatea lumii nonverbale asupra vorbirii, narcisicul folosește un fel de artă teatrală ca mediu pentru a-l manipula pe celălalt și, când vine vorba de analiză, pentru a împiedica încercarea analistului de a crea sens. Narcisicul ascultă sunetele vocii analistului sau îi privește purtarea. Pentru el, în tăcere se găsește adevăratul analist, în domeniul preverbal.

Idealuri și idealizare

În perioada de latență, majoritatea dintre noi construim un sine ideal. Nu e identic cu Supraeul, care e un agent intern de judecată. Sinele ideal este un obiect care reprezintă ceea ce sinele aspiră să fie. După cum știm, adolescența este o perioadă crucială și pentru idealizarea sinelui, și pentru opusul acesteia — o groază dezastruoasă că sinele este un paria. Ceea ce este fără îndoială foarte departe de sinele ideal. Se întâmplă însă și ca noi toți să idealizăm obiecte. Creăm obiecte perfecte care pot fi receptori ai iubirii necondiționate, ceea ce este în acord cu principiul plăcerii.

Însă narcisicul idealizează obiectele pentru a trăi într-o lume care, în modalitățile cele mai subtile, este lipsită de umanitate. Ființele umane sunt imperfecte, și asta este inacceptabil pentru narcisic, fiindcă îl lasă la mila dispoziției potențiale a celuilalt. Sinele idealizat are scopul de a-l înlocui pe celălalt, iar la asta se ajunge adesea în mod indirect, prin ceilalți care idealizează sinele narcisicului. Fiindcă idealizează obiecte, trebuie să îngusteze spectrul acelor obiecte din lumea sa care pot fi astfel investite, ca să le poată controla.

„Abjectul”, termenul folosit de Kristeva pentru a desemna toate fenomenele marginalizate de necesitatea personală, socială sau culturală a unei realități cursive, este anatema pentru narcisic. Și nici nu poate contempla ideea lui Camus potrivit căreia, întrucât nu putem cuprinde prin procesele noastre cognitive raționale complexitatea de negândit a experienței trăite, condiția umană este absurdă. Camus și Kristeva subliniază structura narcisicului care refuză să se gândească la orice nu poate fi cuprins de conștiința imediată. Când naziștii exterminau evrei, încercau prin proiecție să elimine din lume părți nedorite din ei înșiși. Voiau să creeze o rasă pură, lipsită de orice